

Posudek oponentky disertační práce PhDr. Miloslavy Vajdlové
Formování a vývoj nekmenového deklinačního typu *píseň*
předkládané v roce 2020 na Ústavu českého jazyka a teorie komunikace UK
Filologie – Český jazyk

I. Stručná charakteristika práce

Disertace se zabývá procesem formování nového, nekmenového deklinačního typu *píseň* v historické češtině, jeho utvářením a dalším vývojem v období 13.–20. století. Jde o téma potřebné a aktuální, protože v takovém rozsahu nebylo nikdy zpracováno. Historické gramatiky češtiny sice základní poučení o formování typu *píseň* podávají, ale tato fakta, byť cenná a většinou dodnes platná, jsou pro současné lexikografické zpracování staré a střední češtiny nedostačující. Schází podrobnější znalosti o příčinách vzniku tohoto typu, periodizaci a charakteristice jeho dalšího vývoje včetně faktorů, jež proces formování ovlivnily. Předložená práce tato „bílá místa“ ve vývoji české morfologie úspěšně zaplňuje a tím významně přispívá nejen k hlubšímu poznání typu *píseň*, ale i vývoje české deklinace.

II. Stručné celkové zhodnocení práce

Disertace má vysokou úroveň, a to jak po stránce obsahové, tak formální. Její koncepce je promyšlená. Teoretická část začíná přehledem dosavadního stavu poznání zkoumané problematiky, jak ho představují novodobé historické mluvnické češtiny a další odborné publikace. Na tomto základě a s přihlédnutím k deklinačním typům, které se na vzniku typu *píseň* podílely, představuje autorka nejprve situaci ve staročeské deklinaci před vznikem typu *píseň* a poté jeho postupné formování až do dnešních dnů. Důležitou součástí práce jsou zevrubný popis a analýza dlouhodobého historického vývoje jednotlivých skupin substantiv, jež ke vzniku typu *píseň* významně přispěly.

III. Podrobné zhodnocení práce a jejích jednotlivých aspektů

Disertační práce je formálně správně strukturovaná, přehledná, obsahuje citační odkazy, bohatou odbornou literaturu a přílohu. Způsob citace je popsán, doklady jsou voleny vhodně. Pouze seznam zkratek schází. I když jde většinou o zkratky mezi diachronními bohemisty a slavisty běžně užívané, přece bych dala přednost tomu, aby byly na konci práce všechny zkratky použitých pramenů souhrnně uvedeny a vysvětleny (např. VodňLact).

Autorka je zkušenou lexikografkou a svých znalostí a zkušeností z práce na *Elektronickém slovníku staré češtiny* a na *Lexikální databázi humanistické a barokní češtiny* úspěšně využívá jak při budování materiálové základny, tak při vyhodnocování shromážděného materiálu.

Metodologické východisko je podrobně popsáno. V jednotlivých fázích přípravy a tvorby práce uplatňuje autorka různé metody: při budování materiálové základny užívá metodu cílené excerptce (pro nekorpusové zdroje) a metody korpusového vyhledávání (pro korpusové zdroje); při vyhodnocování shromážděného lexikálního materiálu využívá metodu komponentové analýzy a její výsledky zkoumá za pomoci metody synchronního a diachronního přístupu. Na tomto základě je jazykový materiál rozdělen na a) staročeský, b) středněčeský a c) materiál z období obrozeneckého a poobrozeneckého. Na jednotlivých synchronních úrovních je uplatněna metoda verifikace vstupních údajů, dále pak metoda analýzy, deskripce, indukce, syntézy, metody kvantitativní a podle potřeby též komparativní. Výsledkem promyšleného postupu a kritického přístupu k jednotlivým substantivům je plastické zobrazení vzniku a dalšího vývoje tohoto typu i jeho jednotlivých substantiv.

Periodizaci zkoumaného období dává autorka do souvislosti s jednotlivými vývojovými stadii jazyka (viz výše). S tímto postupem i volbou termínů (čeština doby střední vs. raněnovověká

čeština) souhlasím. Také oceňuji, že svůj výzkum dovádí až do 20. stol., a pokládám připojení časového úseku vymezeného lety 1775–1900 ke zkoumaným historickým stádiím jazyka za správné.

Považuji za přínosné, že se autorka při zkoumání vzniku typu *píseň* neomezuje jen na tvarovou homonymii ženských *ja*-kmenů a *i*-kmenů, ale že do svého výzkumu zahrnuje také tvarové shody všech deklinačních typů, jež se na utváření a rozvoji nové deklinace podílejí (*oráč/meč, dušě, kost, svekrev*).

Součástí výzkumu jsou i toponyma typu *Běleč, Boleslav*. Jejich další vývoj je popsán správně, pouze doplňuji, že se v místě a jeho blízkém okolí udržovaly jejich starší podoby ještě v druhé polovině 20. století. Jsou spolehlivě doloženy ve slovníku Hosáka – Šrámka v příslušných heslech v oddíle 4. Ve většině případů se jedná o výsledky Šrámkova vlastního terénního výzkumu.

1. Struktura argumentace

Autorka je diachronní bohemistka a má bohaté zkušenosti jak s vědeckým výzkumem, tak s představováním jeho výsledků. Tomu odpovídá volba vhodného metodologického východiska (viz výše) i jazyk a styl předkládané disertace. Text práce je srozumitelný, vyznačuje se přesvědčivou argumentací, postupuje logicky a směřuje ke stanovenému cíli.

2. Formální úroveň práce

Formální stránka má velmi dobrou úroveň, a to ve všech ohledech. Práce je napsána s velkou pečlivostí, překlepy, popř. jiné drobné nedostatky jsou zcela ojedinělé (např. na s. 102). Četné tabulky a grafy, vzorně vypracované, názorně doplňují výklad. Jako celek je práce vizuálně přehledná a dobře graficky zformátovaná.

3. Práce s prameny či s materiálem

Oceňuji pečlivou přípravu materiálové základny. Autorka pracuje s mnoha různými zdroji. K dokladům přistupuje kriticky a s vědomím nestejně výpovědní hodnoty použitých zdrojů (např. s. 114 – diachronní korpusy ČNK). Excerpce historických dokladů a jejich interpretace není jednoduchá, nadto mnohé prameny mají svá specifika. Autorka si však počíná velmi obezřetně, doklady hodnotí kriticky, rozlišuje individuální odchylky, chyby, spolehlivé doklady, zohledňuje žánr písemné památky atd. Výsledkem je reprezentativní materiálové východisko v podobě 400 lexikálních jednotek, které byly podrobeny kritickému vyhodnocení. Ty z nich, které uspěly, byly následně uspořádány do skupin podle své morfologické a/nebo formální a/nebo slovtvorné charakteristiky (např. *i*-kmeny odvozené pomocí sufixů *-sn,-zn*). Takto vzniklé skupiny se staly základem pro zkoumání vzniku a vývoje typu *píseň*.

Cenné a potřebné je podle mého soudu též pojednání o typu *píseň* v dobových jazykových příručkách.

4. Vlastní přínos

Přínos předložené práce je nepochybný. Autorka navázala na dosavadní poznatky o tomto deklinačním typu, kriticky je zhodnotila a významně doplnila o nová fakta. Výsledky svého výzkumu přehledně shrnuje v kapitole 5 *Vznik deklinačního typu píseň*. Představuje vlastní dataci a detailní periodizaci tohoto procesu (formování typu *píseň* v období staročeském, jeho rozvoj a ustalování v období středněčeském, jeho stabilizace a kvantitativní posilování v době obrozenecké a poobrozenecké) a nově stanovuje faktory ovlivňující deklinační stabilitu či nestabilitu sledovaných jmen během jejich historického vývoje.

IV. Dotazy k obhajobě

Autorka správně připomíná, že některá toponyma během své existence inklinují ke změně rodu z původního mužského ve prospěch ženského (*Budějovici, Boleslav > Budějovice, f.*

Boleslav), zatímco jiná, např. *Bezděz*, si uchovala mužský rod. Autorka by měla zdůvodnit, proč tomu tak je.

Drobnosti:

Otázka vysvětlení zkratk všech pramenů (např. VodňLactO3v). Proč považuje za dostačující uvádět jen prameny základní?

Proč je pramen VodňLact zahrnut do období staročeského, když pochází z počátku 16. století? Stejně ho datuje i E. Michálek.

Na str. 39 je uvedeno stč. *lázn/lázně/lázna*, ale na téže straně níže se tvrdí, že nom. *lázn* není doložen. Co platí?

V. Závěr

Téma závěrečné práce je aktuální, samostatně zpracované, autorka vyjadřuje v práci vlastní názory a závěry a je třeba zdůraznit, že výsledky jejího bádání přináší nové poznatky, které významně obohatily naše dosavadní znalosti o vývoji české deklinace. Vzhledem k výše uvedenému přínosu doporučuji předloženou disertaci – po drobných úpravách – ke knižnímu vydání.

Předloženou disertační práci předběžně klasifikuji: **PROSPĚLA**.

Brno 22. 5. 2020

Prof. PhDr. Jana Pleskalová, CSc.
Ústav českého jazyka FF MU